

İNSAN HAKLARI VE SİYASAL YAŞANTI

Prof. Bülent Nuri ESEN*

Genel Bakış

«Siyaset»in kendi yapısında **derin bir değişiklik** oluşmakta bulunduğunu farketmek için Siyasal Bilim uzmanı olmaya lüzum yoktur. İlk Çağların başlangıcından bugüne kadar-Aristoteles, Machiavelli, Hobbes, Locke, Rousseau ve Marx'tan geçerek ortaya çıkan evrim «Siyaset»in edinmiş olduğu **yeni nitelikleri** görmeye yeterlidir. Bunların başta geleni - bilindiği gibi- çağımız devletinde yerini almış bulunan **sosyo-ekonomik elemanda** kendini göstermektedir.

Sözünü ettiğimiz evrim şaşılacak bir hızla gelişmiştir. Bundan yüzyıl öncesinde **bireyin** «millet» denilen bir bütünü zerrisi olduğunu ileri süren bir teori ortaya çıkmıştı. Bugün, siyasal topluluğun yapıcı unsurları olma yönünden «millet» ve «halk» kavramları etrafında yapılan tartışmalar bir yana, millet, siyasal toplum içinde insan hürriyetinin varlık koşullarından biridir. Birey ile kolektif yapı arasında bir yer değiştirme olmuştur : artık topluluğun varlık nedeni insanın hürriyetini sağlamaktır. Huksal biçimi devlet olan bu topluluğun anayasal temeli «**İnsan Hakları**» dediğimiz değerler kategorisidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Anayasa'ları bu özelliği belirtmeye çok dikkat etmişlerdir. Bir kısmı resmen kurallama yoluna gitmiştir. İşte, 2. maddesinde devletin «İnsan Hakları» na dayandığını söyleyen 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da bunlardandır. Bu da göstermektedir ki, **insan kişiliğinin değeri** gitgide artmaktadır. Bu artışı siyaset borsasında görmekteyiz. «**İnsan Hakları Çağı**» diyebileceğimiz yeni bir dönem açılıyor. Yeni çağın özelliği **İnsan Haysiyetinin** değer üstünlüğüdür. Önemli

(*) Ankara Üniversitesi Hukuk ve Eğitim Fakülteleri Öğretim Üyesi.
Nice Kollokyomu için istenmiş olan Tebliğin Türkçeye çevirisi.

olan, batı demokrasileri demek alışkanlığında olduğumuz devletlerce ilân edilmiş bulunmasına rağmen bu gerçeği hiç kimsenin yalanlamayıpıdır. Sanki siyasal toplum **yeni bir temel** edinmiştir. Bütün bunlar kolayca oluvermekte idi. Büyük Dünyasal felâket er-tesiydi. Her yanda sessizlik vardı. Öyle ki, bir süre sonra, bazıları insan haklarının üstünlüğü prensipini yapay, uydurma bir kuram sanmaya başladı. Bu kuram gelişi güzel yapılmış bir masa başı ürünü gibi görüldü.

Sorun

Bu düşüncede olanlara göre toplumu temelinde ilgiliyen her **yenilik**, **ihtilâl** yoluyla olmalı, toplu yaşantının temelleri kuvvet hareketiyle değiştirilmelidir. Bunlar, insan haysiyeti üstünlüğünün bütün dünyayı allak bullak etmiş olan bir «ihtilâl»in, yani İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu olduğunu unutuyorlardı. İkinci Dünya Savaşı yoksun topluluklara yeni Dünya insanı ile temasa geçme fırsatı vermişti. **Amerikalı** prototipi, en sadeleşmiş görünüşü ile, imrenilecek adamdı. Ve de yoksun toplulukların yaşadığı ortam içine gelmiş bulunuyordu. O ortam içinde bulunuşu kendisine karşı duyulan aşağı derecede yaşantı sahipliği halini ağırlaştırmakta idi. Ayrılıp gitse çok iyi olacaktı. «Yankee, go home!» parolası bu dileği anlatır. Bir yandan da o kadar imrenilen yaşama biçimine uygun şartları yaratmak amacı ile **toplumun temellerinde değişiklik** yapılması zorunluğu belirdi. Ancak, Amerika Birleşik Devletlerinin de kendi sorunları vardı. Toplumun temellerinde değişiklik yapmak istemekle iş bitmiyordu. İzlenecek en uygun yolun hangisi olacağını bilmek gerekli idi. En basit, hem de en kesin gibi görünen çözüm yolu **marxist çözüm yolu** idi : tam eşitçi olacak yeni bir toplum yaratmak için mevcudu yıkmak. Bu yeni akımı Marcuse «kurtarıcı ihtilâl» diye niteliyordu. Marcuse'un formülü Fransız İhtilâli formülünün tersi oluyor. Büyük İhtilâl, bazı dinlerden de esinlenerek, hürriyeti yalnız sevgi ile sınırlandırmak eğiliminde olmuş, herkesin hürriyeti başkalarının hürriyeti ile sınırlıdır, demişti.

Yeni akım insan haklarının geleceği yönünden **tehlikeler** yarat-tı. Yıkmak her zaman kolaydır. Ama, yeniden yapmak? Bir sürü soru ortaya koyar. İnsan hakları yıkılacak toplumun yıkıntıları altına gömülmek tehlikesindedir. Bundan dolayıdır ki, bakışlarımızı insan haklarının en iyi şekilde tanınma, gerçekleşme ve saygı gör-

me imkânına kavuşabileceği siyasal yaşantıya çevirmemiz geerklidir.

Siyasal Yaşantıya Bakış

Herşeyden önce «siyasal yaşantı»ya belirli sınırlar çizmenin, imkânsız değilse bile, zor olduğuna işaret edelim. Siyasal yaşantı gittikçe genişlemekte olan bir alan meydana getirmektedir. Vatandaşın siyasallaşmadan çıkması (dépolitisation) fenomeni yanında **sosyal olayların siyasallaşması** (politisation) fenomeni geliyor. Her halde, devlet hayatında çok belirgin bir **dinamizm** olduğu su götürmez.

Bir de siyasal yaşantıya **iki ayrı açıdan** bakılabileceğini unutmayalım : Belli bir toplum açısından ve milletlerarası hayat açısından. Meselenin milletlerarası yönü çok ilginç olmakla beraber memleket içi yönü kadar ayrıntı göstermek. Bununla beraber ilerde ele almayı tasarladığımız hukuksal analiz denemesinde bu yöne de kısaca değinmek fırsatını bulacağız.

Siyasal yaşantıda insan «**homopoliticos**» olarak karşımıza çıkıyor. Vatandaş niteliği dolayısıyla sibermetik açısından kendisini yönetenlerle kesiksiz ilişki içinde bulunuyor. «Hükümet olgusu» nun önündedir ve karşısındadır.

Siyasal yaşantıya yön veren mekanizmayı hatırlatmaya lüzum olmasa gerekir : bu yaşantı ne biçim olursa olsun siyasal iktidarın şartı olan **otorite** ile **hürriyet** daimî denge halinde bulunmalıdır.

Bu **denge** demokratik sistemde gerçekleşir. Belli bir yaşama tarzında yerleşir. Ne yazık ki, her yerde görülmez. Otorite, kendi bünyesi icabı, **üstünlük** kurmak ister. Hürriyet ise, **düzen inkârına** kadar giden bir anlayış haline gelebilir. Bu gibi durumlarda bir **polis devletinin** kısılcasına düşmek, ya da **anarşi**'ye gömülme işden bile değildir.

Her iki felâketli sonuca düşmemek için meseleyi İnsan Hakları mihverinde yoğunlaştırmak çok önemlidir. Siyasal diye nitelenen hakların isabetle kullanılabilmesi İnsan Haklarının gereği gibi anlaşılmasına bağlıdır. Mademki «Herkes kendi memleketinin kamu işlerinin yönetimine katılmak hakkı» na sahiptir ve bu yetkinin evrensel düzeyede kabulü çağdaş uygarlığın özelliklerinden biridir, o halde vatandaşın hükümete katılma yollarının çizilmesi ve düzenlenmesi gereklidir.

Siyaset bakımından, katılma demek, önemli olmasa bile, devlet hayatına ilişkin kararların belirmesinde **etkili** olabilmek demektir. Bunun için, vatandaşın **tercih ve seçme** imkânına sahibolması şarttır. Ancak beğendiğinin ne olduğunu belirterek kesin karara payına düşeni verebilecektir. Tabii, çokçuluk dediğimiz **plüralizm** olmaksızın bu sonuca varılması düşünülemez.

Bu çok kısa açıklamayı yarı-dogmatik bir görüşle özetledikten sonra gerçeklere bakabiliriz.

Gerçekler

Siyasal çokçuluk, **çokpartilik** gerektirir. Siyasal partiler çok olmadıkça plüralizm olmaz.

Siyasal partiler vatandaşın siyasal yaşantıya katılmasını sağlamak için icat olunmuştur. Ama, kendilerinden bekleneni verememişlerdir. Seçmen vatandaşlar aldatılmıştır. Partilerin ihanetine uğramışlardır. Çoğunluk tahakkümü durumları ortaya çıkmıştır. Hukuka aykırılık kural haline gelmiştir. Yani, siyasal partilerin çokluğu da felâket getirmiştir. Bu durum hala sürmektedir. Plüralist sisteme ilişkin **gerçeklerin ilk görünüşü** budur.

Öyle görünüyor ki, âcil yardım olarak aldatmaları ve görevi kötüye kullanmaları önleyici bazı mekanizmalar yaratmak zorunludur. Bu tedbirler, İsviçre'de olduğu gibi, vatandaşların yarı doğrudan doğruya kurumlarla denetim sağlamaları biçiminde olabilir.

Gerçi, böyle bir çözüm gelişmemiş, ve hatta henüz gelişme halinde bulunan ülkeler için elverişli olmayabilir. Fakat, başka çareler de düşünülebilir. En başta akla gelen, vatandaşların **yoğun bir vatandaşlık eğitiminden** geçirilmesidir.

Sonra da, insan haklarından **faydalanmayı** göz önünde tutmak gerekir. Bu bakımdan gerçek şudur :

1 — Düşünceler tam olarak ve sahiplerinin kastettiklerine uygun biçimde açıklanmamaktadır. Bu hal plüralist prensiple bir arada ele alınmak. Zira, ortaya çıkan sorun çeşitli düşüncelere etkide bulunabilme imkânı sağlamaya yararlı örgütleri kurmaktır. Hatta, siyasal partilerden gayri kuruluşlar düşünülmalıdır. Bunları ihtiyaçlar doğuracaktır. Ve bunların öyle bir yapısı olacaktır ki, bugünkü partilerin varlığından çıkan engelleri yok edebileceklerdir.

Hukuksal analiz denemesi

Hukuksal analiz denemesine girişen araştırmacının arzulanacak açıklığı getirebilmesi için siyasal yaşantıda kutuplaşmış **çeşitli ilişkileri** daima hatırdaki tutması icabeder. Bu ilişkiler üç kategoride toplanabilir :

a) bireyle birey arası ilişkiler. Bunlar doğrudan doğruya bireyin çevresi içinde düzenlenmelidir. Gözetilecek nokta insan haklarından **gerçekten faydalanmanın herkes için sağlanması** gereğidir.

b) bireylerle devlet arası ilişkiler. Burada devlet her zaman en güçlü durumda bulunduğu kural olarak **zayıfların korunması** göz önünde tutulmalıdır.

c) bireyin Milletlerarası alandaki ilişkileri. Burada da düşünülecek nokta insan haklarının korunmasıdır.

Yine unutmamalıdır ki **İnsan Hakları temel** bir hukuksal kategori teşkil eder. **Yok edilemez** nitelikte **temel** «haklar»dır. İnsan aklı onları kabul zorunda kalmıştır. Bir yandan da gelişmeye devam etmektedirler. Nitekim, «yeni haklar»ın doğuşunu görmekteyiz. Siyaset alanına giren haklar için de durum böyledir. Birey ile devletin işbirliğini gerektiren faaliyetler bu alana girer. Faaliyetler arttıkça yeni hakların belirmesi ihtimali de çoğalmaktadır. Ve, modern devletin **teknolojik niteliği** vatandaşın katılması gerekli olan faaliyetler alanını durmadan genişletmektedir. Buna bakarak, siyaset alanını çizmeğe yardım edecek basit bir ölçüt olarak **siyasal iktidarın varlığını** zorunlu kılan her faaliyet veya davranış bu alana girer denilebilir. Yönetenlerin emri altında bulunan idare de siyasal iktidarın içindedir. Siyasal İktidar, hürriyetlerin korunması için esas şart olan düzeni sağlamakla görevli cihazı meydana getirir.

Bu açıklamadan sonra, hukuksal analize dönebiliriz. En önemli olgu **Devlet Egemenliği** kavramının **İnsan Haklarına** oranla uğradığı gerilemedir. Bununla Bay Brejnev'in «sınırlı egemenlik teorisi»nden söz etmek istediğimiz sanılmasın. Bay Brejnev Sovyet silâhli kuvvetlerinin halkçı cumhuriyetler ülkeleri sınırlarını aşmak hakkına sahip bulunduğunu iddia eder. Bizim üzerinde ısrar ettiğimiz nokta ise, bütün devletlerin, tek mil kamu oylarının ve hatta çeşitli memleketlerin aynı yapıdaki baskı gruplarının belli bir devletin alacağı kararda etkili olduklarıdır. İnsan hakları prensiplerine ve gereklerine aykırı hareket eden üye devletlere karşı

karar tasarıları oylayan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda da durum aynıdır. Bu konuda pek çok örnek gösterilebilir.

Asıl belirtilmesi gereken husus egemen bir devlete karşı **yabancı müdahale** fenomenidir.

Olaylar

Yakın bir geçmişte, 27 Aralık 1970 günü S.S.C.B. Büyükelçisi Londra'da Foreign Office'e davet olunmuştu. Kendisinden Sovyetler ülkesini terk ile İsrail topraklarına inmek maksadiyle uçak kaçırılmaya kalkışmış olan ve ölüm cezasına çarptırılan musevi sovyet vatandaşları hakkında Leningrad askerî mahkemesince verilmiş bulunan kararın gerekçesine dair bilgi vermesi reca edilmişti. Öyle sanıyoruz ki, bu davranışla Sovyet hükümetinin tanımamış olduğu bir insan hakkı, kendi memleketini terk ve başka yerde yerleşme hakkı kastolunmuştu. İngiliz hükümeti serbestçe gidip gelme hakkına, yerleşme hakkına ve yaşama hakkına saygıyı denetleyordu.

Aynı zamanda Fransa'daki bir çok baskı kuruluşu da Leningrad Mahkemesince verilen haksız ve adalete uymayan karar düzeltilinceye kadar Sovyetlerle ilişkileri kesmek kararı alıyordu.

Bir kaç gün ara ile de dünya kamu oyunun baskısı ile general Franco Burgos Askerî Mahkemesinin Bask ayrımcılarına verdiği ölüm cezalarını değiştiriyordu.

Denebilir ki **ezilenin korunması** devlet egemenliğine karşı dahi yerine getirilmesi gereken bir **insan ödevi** niteliği almış oluyor.

Ancak, şu noktayı da belirtmek gerekir : hangi nam altında olursa olsun «hikmet-i hükümet» in her türlü kalıntısı, her türlü mirası artık iflâs etmiştir. Takdir hakkının kullanılması «milletlerarası» **denetim** altına girmiş bulunuyor. Aynı zamanda, yeni bir kural beliriyor : Siyasal hayatın meşru biçimde işleyebilmesi **İnsan Hakları Üstünlüğünü** sağlamak kaygısının bilincine bağlıdır.

Sırf siyasal hayatta olsun, milletlerarası düzeyde olsun **iki ortak olay** görülür : 1 - İnsan haklarının çiğnendiğine şahit olacağız, 2 - Anarşiye eğilim vardır.

İkinci olay kaçınılmaz tehlikeler taşımakta. Zira, anarşi ancak bir kuvvet tepkisi ile yenilebilir. Bu da ancak şiddet yolu ile ve insan haklarına aldırmaksızın kabildir.

Gözlemler

Yukarda hatırlattığımız hususlar bizi iki gözlemde bulunmaya götürüyor.

Birinci Gözlem : Hukuk Üstünlüğü Devletinin gücü artmaktadır.

Bu gözlemde bulunmak, işaret ettiğimiz ortak olaylara rağmen, kolaydır. Gerçekten, İnsan Haklarının çiğnenmesi ve anarşi eğilimi suretindeki iki ortak olay, bir yandan, **hürriyetlerin yanlış anlaşılışından**; öte yandan, Siyasal iktidarların yetersizliğinden meydana gelmektedir. Bu hal, yeni kuşakların **değişiklik** istemesine, yöneticilerin de **düzene** itaata zorlamasına sebep oluyor. Denklem iki kanadı Hukuk üstünlüğü Devletinin değişmezliğinde denge buluyor. S.S.C.B. örneğini alalım. Bu memlekette **kanunilik** anlayışında çok dikkate değer bir gelişme kaydedilmiş olduğunu kimse inkâr edemez. 1959 yılına gelinceye kadar çocuklarını sosyalist düşünceye uygun olarak yetiştirmekten âciz sayılan ana babanın velâyeti nez' olunurdu. Yüksek Sovyet Başkanına gerekirse geçmişe dokunacak kararlar alarak kanunsal kural koyma yetkisi veren «Ukasi» usulü artık esekiden olduğu gibi başvurulan bir yol olmaktan çıkmıştır.

İkinci Gözlem : İnsan Haklarından olan Siyasal Hakların dokunulmazlığı etkinlik kazanmaktadır.

Vatandaşın siyasal hayata katılmasını sağlayan faaliyetlerde bulunma serbestliği gün geçtikçe artıyor. Siyasal hakların kullanılmasındaki **engellerin kaldırıldığını** ve yok olduğunu görüyoruz. İsviçre kadınlarının oy verme hakkı örneği büyük anlam taşır. Ege-men halk siyasal hakların tam olarak saygı görmesini istiyor. Ve şimdi de, mükkemel bir demokrasi ülkesi olan aynı İsviçre kendi topraklarına sığınanların asıl memleketlerindeki otoriter rejimin diktatorca baskılarına karşı savaşmalarına imkân verecek daha liberal kanunlar çıkarılmasını tartışıyor.

Öte yandan polis müdahaleleri **kamu oyunca** çok ciddî olarak denetleniyor ve çok ağır bir şekilde mahkûm ediliyor.

Tutuklulara karşı insanlıkdışı davranışlarda bulunulmakta oluşu bize güvenlik kuvvetleri anlayışında düzeltmede bulunma gereğini düşündürüyor. Bu konuya ilişkin kuralların elden geçirilmesi şart oluyor.

İnsan haklarının korunmasına ve özel güvenceler sağlanmasına bilhassa siyasal yaşantıda özen gösterilmesi gereklidir. En vahim ihlaller yöneticilerin davranış biçimlerinden doğuyor. Milletlerarası düzeyde de durum öyle. Barış zamanında olsun, silâhlı çatışma halinde olsun Güney Afrika ve My Lai örnekleri gibi haller gözlemimizin acıklı delilleridir. Denebilir ki, siyasal hayatta faaliyet serbestliğinin sınırı, bu serbestliğin başkalarını esaret altına düşüreceği biçimde kullanılması halinde varlığının sona ereceği düşüncesinden çıkarılmalıdır.

Telkinler

Özetlediklerimizin ışığı altında **bazı telkinlerde** bulunmak isteriz :

Dünyanın her tarafında görülen karışıklıklar ve huzursuzluklar büyük ölçüde insan haklarının yaygınlaşmasından meydana gelmektedir. Sokaktaki adam kişiliğine bağlı ve her yerde geçerli haklarının zedelenemeyeceğini öğrenince kendi memleketi kanunlarını kıymetlendirmede karar sahibi haline geliyor. Şu veya bu kanun hükmünü insan haklarına aykırı ilân etmekte ve hakkı olduğunu sandığına göre harekete, mevcut kurala ters de düşse, mezun olduğuna inanıyor. Kanunun isabetli olmadığı kanısını taşıyanlar bilhassa gençlerdir. Onlara göre kanun arzularına ve hatta keyiflerine göre harekete imkân vermeli ve doğru bulduklarını yapmalarına engel olmamalı. Hukuk tekniği yönünden anlatılmak gerekirse bu davranış **insan hakları** ile bu hakları kayıtlamaktan başka bir şey yapmayan **mevcut durum** arasındaki **çatışmadır**. Eğer birey İnsan Haklarının ne demek olduğunu ve güvencelerinin nelerden ibaret bulunduğunu iyice anlamaz ve bilmez ise meselenin çözümlenmesi mümkün değildir.

Demek oluyor ki, herşeyden önce, **bireyi aydınlatmak** gerekir. Bunu soyut olarak değil, siyasal yaşantının gerçeğinde yapmalıdır. Hükümetlerin insan haklarına gösterecekleri büyük dikkat ve dinmeyen saygı sayesinde bu amaca erişilmesine yardımcı oldukları ve olabilecekleri anlaşılmalıdır. Bu maksatla **ombudsman**'lık kurulması, hele idare yargısı bulunmayan memleketler için, büyük fayda sağlayabilir.

Bize göre, meselenin anahtarı **düşünsel seferberliktir**. Bu işi başarmak aydının, düşünürün, okur yazarın ödevidir. Üniversi-

teler, öğretmen okulları, eğitim enstitüleri rehber ve örnek olabilir. Ancak bir memleketin aydın parçasının «öğretim»de bulunmaması da unutulmamalıdır. Aydın zümre özellikle sosyal faaliyetleri ile yararlı olabilir (Dernekler, kulüpler, grup çalışmaları, geziler tertibi, konferanslar, broşür, risale yayını, yarışma açma, ödül verme, gazete ve dergilerde makaleler, anma törenleri, yıldönümleri, v.s.). Asıl önemli olan bu faaliyetlere ahalinin en yüksek ölçüde katılmasını sağlamaktır. Büyük kütle faal bir tutuma girdiği andan itibaren dava kazanılmış demektir.

Düşünsel seferberlik yanında şimdiye kadar denenmiş olan bazı faktörlere ayrı bir yer vermek gerekir :

a) **Kadın** : İnsan haklarının yaygınlaşmasında ve saygı görmesinde en etkili faktörlerden biri kadındır. Sosyal örgütlerde ve kuruluşlarda önemli rol oynadığı için çok mütevazı şartlar içinde yaşamakta olan vatandaşlarla, ya da okul öncesi dönemde bulunan çocuklarla kolayca temas edebilir.

b) **Öğretmen** : İnsan Haklarının gerçekleştirilmesi kampanyasında öğretmenin rolünün ne kadar önem taşıdığını söylemeğe lüzum bile yoktur. Geleceğin sorumlu insanlarını yetiştiren odur. Onlara insan saygısına dayanan bir yaşama tarzı ve alışkanlığı kazandıracak olan yine odur.

c) **Haberleşme araçları** : Bize öyle geliyor ki, şimdiye kadar alınmış tedbirler yetersiz olmuş ve yenilerinin alınması gerekli bulunmuştur. İnsan Haklarına ilişkin metinlerin yaygınlaştırılması yeterli değildir. Metni kendisine verdiği kişi her zaman anlamını kavrayamamaktadır. Yine, en büyük faydayı resimli yayınlar sağlamaktadır. Ve, ne yazık ki, bazı hükümetler bunları kendi dillerinde açıklamalar ekleyerek çoğaltmayı ihmal ediyorlar. Bu ilgisizlikten doğan mahzurları **bölgelerarası merkezler** kurup giderebiliriz. Bunlar aynı zamanda haber alıp verme ve yayın dağıtım işlerinde dâimi merkez vazifesi görür.

Hükümetler dışı Kuruluşların 1968'de Paris'te topladığı Milletlerarası İnsan Hakları Konferansı İnsan Haklarını korumayı sağlayacak **başlıca çarenin «Eğitim»** olduğuna karar vermişti. Bu eğitim sadece sayısız yönleri olan eğitim değildir. Aynı zamanda her şekli ile kamu oyunun ilgi dolu dikkatini diri tutmaktan geri kalmayan bir eğitimidir.

Öğretime gelince, bazı kurumlarda sistemli olarak yapılmakta oluşu yetmez. İnsan Hakları konusu her derecedeki kurumların tekmil sınıflarının programlarında yer almalıdır. 10 Aralık tarihi yaz tatili başlangıcından önce açılacak yarışmalar sonuçlarının ilânı için mükemmel bir fırsat olabilir. Bunun gibi, 4 Kasım tarihi de Avrupa Konseyi memleketlerindeki siyasal partilerce bir «Program Haftası» açılmasına vesile olabilir. Hazırlanacak programda İnsan Haklarının tanıtılması amacını güden yıllık faaliyet plânları çizilebilir.

Bir çok hükümet insan haklarına ilişkin milletlerarası sözleşmelerle paktları onamaya fazla hevesli görünmüyor. Bunlar üzerinde daimi ısrarda bulunmalıdır. Aslında bu iş kendi parlamento-larına düşer. Ama, bilimsel çevreler de ağır basabilir.

Sonuçlara geçmezden önce **bazı esaslara** uyulması zorunluğunu belirtmek yerinde olur :

A. İnsan haklarının tanınması **insan** kişiliğinin **saygı görmesine** bağlıdır (Bu nokta kamu hizmetlerinden faydalanan vatandaşlarla idare mensupları arasındaki ilişkilerde olağanüstü önem taşır).

B. İnsan haklarının siyasal yaşantıda **saygı görmesi** için vatandaşın **siyasal bilinç** kazanmış olması gerekir.

C. İnsan haklarından yararlananlar bu imtiyazlarının devamı için başkalarının da **aynı haklardan** fiilen faydalanmasının şart olduğunu bilmelidirler. Hür insan, başkalarının hürriyetini sağlamaya çalışmalıdır. **Sorumluluk** bilinci olmadan gerçek hürriyet olmaz.

Sonuç

Şimdi sonuçlar belirtmeğe çalışalım :

I — Söylediklerimizden anlaşılıyor ki insanın değerini yitirmekte olduğunu iddia etmek doğru değildir. Bize göre, şahidi olduğumuz fenomen «insanın değişmesi» olayıdır. İnsan değişme halinde bir dünyada yaşamakta

Bu dünya geçmişte içinde bulunduğu dünyalardan farklı. İnsan artık kendi geleceğinin hâkimi değil. Kendi eseri olduğu halde kontrolü dışına çıkmış bulunan teknolojiyi hesaba katması ge-

rek. Yenik düşmemek için kendi boyutunu korumak ve **İnsan hay-siyet ve hürriyetini** bu değişme içindeki dünyada başüstünde tut-masını bilmek zorunda.

II — İnsanın bütün bu yeni isterleri karşılayacak bir **yeni dü-zene** ihtiyacı var. Memnunluğa ulaşmak arzusunda. Tatmin olun-madığı sürece insan kendini hür hissedemeyecektir.

III — İnsan, **hürriyetin maddileşmesi** zorunluğuna inanır ol-muştur. Kendisine biteviye hür olduğunun tekrar edilmesini duy-maktan bıkmıştır. O da gerçekten hür olanlar gibi hür olmak is-tiyor.

IV — Bundan ötürü «insan değerinin yükselişi» ne tanık ol-maktayız. Gerçi, bu nitelik insan haklarının modern anlaşılışı için-de vardır. Fakat insanın yükselişi fenomeni İnsan Hakları düzeyin-de yeni bir problemdir. Zira bizi :

- a) İnsan haklarını, özellikle, siyasal yaşantıda, yeniden gözden geçirmeğe,
- b) 1948 den bu yana insan haklarına ilişkin belgeler metin-lerinin aşılması bulunduğunu gözden kaçırmamağa zorla-maktadır.

V — Çağımız ihtiyaçlarını karşılamamanın ve elverişli çözümler bulmanın etkili yolu insan hakları **öğretimini geliştirmektir.**